

John Vikström:

Mikä on ihminen?
Uskon akatemia, Tampere, 27.1.2011

"Kun minä katselen taivasta, sinun kättesi työtä, kuuta ja tähtiä, jotka olet asettanut paikoilleen - mikä on ihminen!" (Psalmi 8:4)

Kun minä katselen taivasta... Psalminkirjoittaja katselee Lähi-Idän mahtavaa tähtitaivasta ja on täynnä suurta ihmetystä: Mikä on ihminen! Kuinka suuri olisikaan hänen ihmettelynsä ollut, jos hänellä olisi ollut kaukoputki tai teleskooppi apunaan! Rungas viikko sitten (18.1.) oli Helsingin Sanomissa seuraavanlainen teksti luettavissa: "Planck-avaruusteleskooppi on löytänyt syvältä avaruudesta ainakin 169 galaksijoukkoa. Kussakin joukossa on satakunta galaksia, joissa jokaisessa ainakin miljardi tähteä." Tähtien lukumäärä on siis tämän mukaan ainakin 169 x 100 x 1 miljardi, yhteensä n. 17 000 miljardia. Tässä olisi psalminkirjoittajalla ollut aihetta suurempaan ihmetelyyn. Mutta onhan meilläkin.

Mikä on ihminen tällaisessa tähtien valtameressä! Astrofysiikan mukaan universumi syntyi suuressa alkuräjähdyksessä, Big Bangissa, n. 13,7 miljardia vuotta sitten, oma piskuinen planeettamme n. 4,6 miljardia vuotta sitten.

Mikä on ihminen tällaisessa paikka- ja aikaperspektiivissä katsottuna? Luonnontieteilijöiden mukaan ihminen on miljardien vuosien kehityksen tulos. On laskettu, että elämä alkoi planeetallamme n. 3,8 miljardia vuotta sitten. Moderni molekyylibiologia katsoo voivansa osoittaa, että ihminen on osa tätä elämää, sukua tälle melkein neljän miljardin vuoden vanhalle elämälle. Hänen sukulaisiaan eivät siis ole ainoastaan puiden, navettojen, sikaloiden ja kanaloiden asukkaat vaan myös alkeellisimmatkin oliot alkumeressä ja sen rannoilla miljardeja vuosia sitten.

Ihminen on hyvin myöhäinen ilmestys planeettamme elämän pitkässä kehityksessä. Laajimmin hyväksytyn teorian mukaan nykyihminen, *homo sapiens*, kehittyi Afrikan savanneilla n. 200 - 250 tuhatta vuotta sitten. Tästä alkukodista esi-isämme ja -äitimme ja heidän sukulaisensa levisivät Euraasiaan ja Oseaniaan n. 40 000 vuotta ja Amerikkaan n. 20 000 vuotta sitten.

Tänne Suomen niemelle tultiin vasta n. 8000 vuotta sitten mannerjään sulattua. Ja tässä nyt olemme tammikuun 27. päivänä vuonna 2011, varustettuina yhdellä suulla ja kahdella silmällä kuten apinat, kanat, ahvenet, käärmeet ja kärpäset - mutta tuntuvasti suuremmilla aivoilla. Ja näiden aivojen avulla yritämme saada selville keitä me oikein olemme. Emme kysy ainoastaan Mikä on ihminen? vaan myös Kuka on ihminen? Näin on tietysti kysytty kauan ennen meitä. Ja vastauksia on yritetty antaa. Niitä ovat antaneet eri uskonnot, filosofiat ja ideologiat. Eri tieteenhaarat ovat jatkuvasti täsmentämässä omia vastauksiaan.

Yhden vastauksen antoi psalminkirjoittaja öisen tähtitaivaan alla:

"Kun minä katselen taivasta, sinun kättesi työtä, kuuta ja tähtiä, jotka olet asettanut paikoilleen - mikä on ihminen!"

Hän vastaa itse, ja ihmettely jatkuu, koska hän näkee tähtitaivastakin suuremman ihmeen:
Kuitenkin sinä häntä muistat.

Mikä on ihmislapsi! Kuitenkin pidät hänestä huolen.

Sinä teit hänestä lähes kaltaisesi olennon, seppelöit hänet kunnialla ja kirkkaudella.

Sinä panit hänet hallitsemaan luotujasi, asetit kaiken hänen valtaansa:

lampaat ja härät, kaiken karjan, metsän villit eläimet, taivaan linnut ja meren kalat, kaikki vesissä liikkuvat.

"Sinä teit hänestä lähes kaltaisesi olennon..." Psalmikirjoittajan vastaus on siis sama kuin se minkä voimme lukea Raamatun ensi lehdillä:

"Jumala sanoi: Tehkäämme ihminen, tehkäämme hänet kuvaksemme, kaltaiseksemme, ja hallitkoon hän meren kaloja, taivaan lintuja, karjaeläimiä, maata ja kaikkia pikkueläimiä, joita maan päällä liikkuu." Ja Jumala loi ihmisen kuvakseen, Jumalan kuvaksi hän hänet loi, mieheksi ja naiseksi hän loi heidät... (1. Moos.1:26,27)

Herra Jumala asetti ihmisen Eedenin puutarhaan viljelemään ja varjelemaan sitä." (2:15)

Luonnontieteellinen ja uskonnollinen maailmantulkinta

Tässä siis kaksi näkökulmaa ihmiseen ja hänen historiaansa pienellä planeetallamme, luonnontieteellinen ja uskonnollinen. Ovatko nämä sovittamattomassa ristiriidassa keskenään? Pitääkö meidän tehdä valinta näiden kahden välillä? On ainakin kaksi tahoja, kaksi ääritahoa, jotka katsovat, että näin todella on tehtävä, koska he pitävät näitä kahta näkemystä toisiaan poissulkevinä. Toisella äärilaidalla on uskonnollinen fundamentalismi, toisella tieteellinen, nk. *skientismi*.

Uskonnolliset fundamentalistit katsovat, että Raamatun luomiskertomusta on pidettävä luonnontieteeseen verrattavana tietona maailman, elämän ja ihmisen synnystä. Näin ollen tällaiset piirit esim. USA:ssa vaativat, että Raamatun kertomukset maailman ja elämän synnystä, nk. *kreationismi*, on opetettava kouluissa yhdenvertaisena oppiaineena kehitysoopin, nk. *evolutionismin*, kanssa. On niitäkin, jotka Raamatun sukuluetteloiden perusteella katsovat, että maailma luotiin vajaan 4000 vuotta e.Kr. Nk. hebrealaisen kalenterin mukaan, jonka ajanlasku lähtee maailman luomisesta, elämme nyt vuotta 5772.

Skientismi, tiedeusko, katsoo puolestaan, että tiede, erityisesti luonnontiede, on ainoa tie oikeaan tietoon ja totuuteen maailmasta ja sen ilmiöistä. Tällöin se kohdistaa kritiikkinsä ei ainoastaan uskontoja vaan usein myös humanistisia tieteenhaaroja kohtaan.

Ideologisella ehdottomuudellaan se joutuu samalla ristiriitaan sen periaatteen kanssa, että tieteen on oltava avoin uusille löydöille ja keksinnöille. Tieteessä ei "viimeistä sanaa" ole koskaan sanottu eikä tulekaan sanotuksi.

Näiden ääritahojen välillä on tietysti monta muuta näkemystä ja kantaa koskien luonnon rationaalisen ja sen uskonnollisen tulkinnan välistä suhdetta. Näinä vuosina voimistuneen ateistisen uskontokritiikin herättämä keskustelu, joka on rantautunut myös meille, on kuitenkin ensisijaisesti välienselvittely edellä mainittujen äärikantojen välillä. Nämä, siis uskonnollinen fundamentalismi ja ateistinen skientismi, sopivat yhteen kuin vakka ja kansi. Onhan heillä yhteisenä piirteenä tehdä kaikki järjellä ymmärretyksi. Juuri tämä yhteinen rationalismi tekee sen, että ateistiselle kritiikille uskonnollinen fundamentalismi

on mitä kiitollisin kohde. Sen sijaan sellainen kristinuskontulkinta, joka ottaa huomioon myös Raamatun ja kristinuskon historiallisen ja inhimillisen puolen ja katsoo, että Raamatun kertomukset maailman ja ihmisen synnystä vastaavat toiseen kysymykseen kuin luonnontiede, tuottaa ateistiselle kritiikille enemmän haasteita ja ongelmia. Tämän kannan mukaan uskonto vastaa kysymykseen *miksi* ja *mitä varten* maailmankaikkeus ja ihminen ovat syntyneet ja ovat olemassa, luonnontiede sen sijaan kysymykseen *miten* kaikki tämä on tapahtunut.

Näin ollen lähinnä USA:sta ja Englannista lähtenyt nykyinen uskontokritiikki ei meidän näkökulmastamme katsottuna näytä kovin relevantilta. Meistä näyttää siltä, että haukutaan puuta, jossa ainakaan me emme istu. Vapaa-ajattelijoiden eräät tempaukset meillä ovat selvästi myös vierasta tuontitavaraa, kuten esim. bussimainoskampanjat pari vuotta sitten. Englannissa tällainen tempaus oli ollut vastaus joidenkin evankelikaalipiirien vastaavalle kampanjalle, jossa ihmisiä oli peloteltu ikuisella kadotuksella. Meille tuotuna se oli siis vastaus ilman kysymystä ja osoitetta, tyhjä huitaisu ilmaan. Helsingissä kuului sanoma: *Jumalaa tuskin on olemassa. Lopeta siis murehtiminen ja nauti elämästä.* Turussa ja Tampereella ateistinen ilosanoma oli saanut toisen muodon: *Iloitse elämästä kuin se olisi ainoasi, koska se on.*

Humanismi

Vilkastunut maailman- ja elämäkatsomuksellinen keskustelu on näinä vuosina hyvin pitkälle keskustelua ihmisestä, ihmiskäsityksestä. Erityisesti Ruotsissa on taisteleva ja aggressiivinen ateismi viime vuosina harjoittanut uskonto- ja kirkkokritiikkiä nimenomaan humanismin nimessä. Norjassa on jo vuosikymmeniä toiminut vapaa-ajattelijoiden järjestö juuri humanismin nimen alla. Muissakin maissa on vastaavia esimerkkejä. Pannaan siis yhtäläisyysmerkki humanismin ja ateismin välille. *Suomen Humanistiliiton* periaateohjelmassa ollaan tältä osin pidättyvämpiä. Liitto on kuitenkin jäsenenä kansainvälisessä humanistisessa ja eettisessä liitossa, joka on sekulaariin humanismiin sitoutuvien järjestöjen katto-organisaatio (*International Humanist and Ethical Union, IHEU*). Tässä yhteydessä on otettava huomioon, että on olemassa myös uskonnollista humanismia. Ruotsissa esimerkiksi toimii 1900-luvun alkupuolella perustettu järjestö, jonka nykyinen nimi on *Förbundet för kristen humanism och samhällssyn*.

Yrittäessäni vastata kysymykseen Mikä on ihminen? minun on luonnollisesti otettava humanismi huomioon sekä aatehistoriallisena että nykyaikaankin kuuluvana ilmiönä. Aatteellisena liikkeenä humanismi sai tunnetusti alkunsa Italian renessanssissa keskiajan viimeisinä vuosisatoina. Antiikin filosofian, ihmiskäsityksen ja sivistysihanteiden innoittamana tähdättiin ihmisen vapaaseen kehittämiseen, jolloin oli vapauduttava kaikista yhteiskunnallisista ja kirkollisista auktoriteeteista. Nk. uushumanismi erityisesti romantiikan aikakaudella tähtäsi vielä määrätietoisemmin ihmisen kasvattamiseen ja sivistämiseen. Uushumanismin avainsana Saksassa oli nimenomaan *Bildung*. Yhteistä ja tyypillistä humanismin eri muodoille on ollut ihmisen *arvon, vapauden ja autonomian* painottaminen.

Klassinen humanismi ei siis tyydy käsittelemään ja tulkitsemaan ihmistä vain biologisena olentona. Se tarkastelee ihmistä myös arvojen näkökulmasta ja kyselee siten, mitä aitoon ja oikeaan ihmisyyteen kuuluu. Mitä on olla ja toimia ihmisenä? Milloin ihminen on aidosti oma itsensä? Aidon ihmisyyden problematiikka kuuluu luontevasti myös tämän esitykseni kysymyksenasetteluun Mikä on ihminen? Siis: *Mitä on aito ihmisyy?*

Mikä on ihmiselle hyvä?

Kirjassaan *Humanismen som livshållning* (1979, suom. *Humanismi elämänasenteena* 1981) edesmennyt filosofi ja akateemikko - ja suuri humanisti! - *Georg Henrik von Wright* kirjoittaa, että nykytilanteessa on hänen mielestään humanismin varsinainen olemus(väsenskärna) kaiken sen puolustaminen mikä on ihmiselle hyvä, "the good of man". Tällöin hän ei siis pidä humanismia ensisijaisesti elämänkatsomuksena (livsåskådning) vaan enemmän elämänasenteena (livshållning). Hän pitää siis humanismin eettistä puolta oleellisena ja painottaa sitä.

v. Wrightin näkemys tämän aikakauden humanismista antaa ymmärtääkseni paremmat edellytykset hedelmälliselle keskustelulle aidosta ihmisyydestä kuin sellainen näkemys, joka ensisijaisesti pitää humanismia elämänkatsomuksena, siis eräänlaisena ideologiana. Tällainen avoimuus mahdollistaa myös sellaisten tahojen osallistumisen, jotka eivät ole sidottuja naturalismiin ja siihen liittyvään ateismiin. Kristinuskon ja kirkon taholla olemme mielellämme mukana keskustelemassa siitä, mikä ihmiselle on hyvä. Ei ole sattuma, että piispojen paljon huomiota saanut sosiaalietninen kannanotto vuodelta 1999 kantoi nimeä *Kohti yhteistä hyvää*. Uskommehan Jumalaan, joka loi ihmisen omaksi kuvakseen, tuli itse ihmiseksi ja rakasti tätä maailmaa niin että hän antoi ainoan poikansa ja hänen kauttaan itsensä maailman ja sen ihmisten pelastukseksi. Siten ihmisen asia on aina myös kristillisen kirkon asia.

Mikä on sitten ihmiselle hyvä? Mitä ihminen olemuksensa perusteella todella tarvitsee? Eräässä vertailevassa pohjoismaisessa hyvinvointitutkimuksessa viime vuosisadan lopulla professori *Erik Allardt* käytti erästä teoreettista mallia, joka mielestäni on jatkuvasti käyttökelpoinen kun keskustellaan ihmisen hyvästä (Hyvinvoinnin ulottuvuuksia, 1976). *Abraham Maslowin* kuuluisan tarveteorian pohjalta Allardt kehitti kolmiulotteisen hyvinvointikäsitteen. Hyvinvoinnin ensimmäisen ulottuvuuden muodostaa aineellinen elintaso (*Having*), ihmisen fysiologisten perustarpeiden tyydyttäminen. Tällöin on kyse aineellisen turvallisuuden edellytyksistä ruoasta ja asumisesta alkaen aina terveyteen ja koulutukseen asti. Hyvinvoinnin toisen ulottuvuuden muodostavat yhteisyysuhteet (*Loving*). Ihmisellä on solidaarisuuden ja toveruuden tarve, tarve kuulua sosiaalisten suhteiden verkostoon, jossa pidetään ja välitetään toisistaan. Kolmanteen ulottuvuuteen kuuluvat itsensä toteuttamisen muodot (*Being*). Tässä on kyse sellaisesta mikä on vieraantumisen vastakohta: Ihmisen mahdollisuudet toteuttaa omia kykyjään, arvojaan ja unelmiaan, vaikuttaa omaan elämäänsä ja kohtaloonsa, kokea arvontoa ja kunnioitusta jne.

Terveys ja elämän tarkoitus

Kysymys ihmisen hyvästä liittyy täten läheisesti kysymykseen ihmisen terveydestä tämän sanan laajassa merkityksessä. Maailman terveysjärjestö, WHO, hyväksyi vuonna 1948

terveyden määritelmä, joka on myös kirjoitettu järjestön perustamisasiakirjaan: "*Health is a state of complete physical, mental and social wellbeing and not merely the absence of disease and infirmity.*" (Terveys on täydellisen fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tila eikä vain taudin tai heikkouden puuttumista.) Tässä määritelmässä on selkeitä liittymäkohtia professori Allardtin käyttämään hyvinvointikäsitteeseen. Terveyteen kuuluva fyysinen hyvinvointi vastaa Allardtin käyttämää Having-ulottuvuutta, sosiaalinen hyvinvointi Loving-ulottuvuutta ja psyykkinen hyvinvointi Being-ulottuvuutta.

Aiheemme kannalta on syytä todeta, että WHO:n terveydenmääritelmä sai vuonna 1998 tärkeän täydennyksen, kun siihen lisättiin neljänneksi terveyden osatekijäksi henkinen ja hengellinen hyvinvointi, *spiritual wellbeing*. Samalla lisättiin myös sana *dynamic*; terveys on dynaaminen eikä mikään staattinen tila. Ihmisen hyvään kuuluu siis WHO:n mukaan myös henkinen, jopa hengellinenkin, hyvinvointi. Arvostetun terveystieteiden tutkijan Aaron Antonovskyn mukaan positiivinen terveys kiteytyy termiksi "*sense of coherence*", siis sen kokeminen että elämässä näkemämme ja kokemamme asiat muodostavat mielekkään kokonaisuuden. On siis kyse elämän mielekkyydestä ja tarkoituksesta. 1900-luvulla oli psykoterapian alalla erityinen koulukunta, nk. *logoterapia*, joka hyvin vahvasti painotti terveyden ja elämän tarkoituksen kokemisen läheistä yhteyttä. Koulukunnan perustajana oli *Sigmund Freudin* oppituolin haltija Wienissä *Viktor E. Frankl*. Keskitysleirissä hän oli pannut merkille, että parhaiten selviytyivät ne vangit, jotka pystyivät säilyttämään toivon ja tulevaisuudenuskon. Ja sen he tekivät, koska he kaikista huolimatta näkivät jonkin tarkoituksen ja päämäärän kaiken sen mielettömyyden keskellä jossa he elivät.

Uppsalan edesmennyt sosiaalipsykologian professori *Hjalmar Sundén* puhui, mm. kirjassaan *Till en lärare*, ihmisen tarpeesta integroitua ei ainoastaan yhteiskuntaan vaan myös siihen laajempaan kokonaisuuteen, jota hän kuvasi sanalla kosmos. Hän katsoi siis, että ihmisellä on tarve nähdä elämänsä ja paikkansa yhteiskuntaa laajemmassa kokonaisuudessa. Puhumalla ihmisen tarpeesta integroitua kosmukseen hän oli samoilla linjoilla kuin *Viktor E. Frankl*. Kokonaisuushan antaa osilleen niiden tarkoituksen ja tehtävän.

Elämän tarkoituksen ja mielekkyyden kokeminen, joka uskontososiologian klassikkoihin kuuluvan *Max Weberin* mukaan on uskonnon tärkein funktio, kuuluu luontevasti professori *Allardtin* hyvinvointikäsitteen kolmanteen ulottuvuuteen, Being-ulottuvuuteen, vaikkei Allardt sitä suoraan mainitse. Kuuluuhan siihen ulottuvuuteen kaikki mikä estää ihmisen vieraantumisen. Tällä toteamuksella on merkitys kun pohditaan uskonnon ja humanismin välistä suhdetta - jos nimittäin tämän päivän humanismi on sen puolustamista mikä ihmiselle on hyvä, kuten *v. Wright* katsoi. Henkinen ja hengellinen hyvinvointihan kuuluu WHO:n mukaan ihmisen terveyteen ja siten ihmisen hyvään.

Ihmisarvo suoritus- ja kilpailuyhteiskunnassa

Hyvinvoinnin Being-ulottuvuuteen kuuluu Allardtin mukaan arvonannon ja kunnioituksen kokeminen. Jokaiselle ihmiselle on tärkeää, etää hänelle annetaan arvoa, että hänet todella nähdään, että hänet otetaan vakavasti. Tässä aktualisoituu kysymys,

jonka viime vuosien yhteiskunnallinen ja ideologinen kehitys on tuonut uudelleen valokeilaan, nimittäin vanha kysymys *ihmisarvosta*. Tämähän on klassisen humanismin yksi tärkeä komponentti vapauden ja autonomian ohella.

Tänä päivänä ihmisarvo näyttää olevan uhattuna useammaltakin taholta. Yhden uhan taustalla meidän oloissamme on viime vuosikymmenten siirtyminen pohjoismaisesta hyvinvointiyhteiskunnasta kohti uusliberalistista suoritus- ja kilpailuyhteiskuntaa. Ihminenhan voi olla arvokas kahdessa mielessä. Hän voi olla arvokas puhtaasti ihmisyytensä perusteella, jolloin kaikilla on sama arvo. Puhtaimmillaan pohjoismainen hyvinvointiyhteiskunta oli tällaisen tasa-arvon yhteiskunta, jossa kaikille piti taata samanlaiset hyvän elämän edellytykset. Mutta ihminen voi olla arvokas myös hyödyllisyytensä perusteella. Pelaajilla on eri hinta, ihmisillä eri palkka, johtajilla erisuuruisia bonuksia. Mitä korvaamattomampi joku on sitä arvokkaampi ja kalliimpi hän on. Ne, jotka ovat helposti korvattavissa ja joita on likaa, ovat vähemmän arvokkaita. Näin markkinat toimivat. Näin ihmisenkin markkina-arvo määräytyy. On loogista ja luonnollista, että tämä tapa arvioida ihmisiä korostuu uusliberalismin kilpailuyhteiskunnassa. Eräässä kehitysapukonferenssissa vuosikymmeniä sitten professori Gunnar Myrdal kuuluu sanoneen intialaisille, jotka kokivat, ettei heitä otettu riittävästi huomioon: Teidän ongelmanne on se, ettei maailma menettäisi yhtään mitään, vaikka koko teidän niemimaanne vajoaisi Intian valtameren. Voimme kysyä: Onko maassamme ihmisryhmiä, joille voitaisiin vastaavasti sanoa: Maamme ei menettäisi yhtään mitään, vaikka teitä ei olisi. Näin emme tietysti sano, mutta vaarana on, että tietämättämme kohtelemme ihmisiä tämän ajattelumallin ja arviointiperusteen mukaan. Sellainen on nyt ajan henki.

Kilpailu- ja suoritusyhteiskunnassa *menestyksestä* on tullut korkein arvo. Menestystarinat ovat tämän ajan pyhimyslegendoja. Mutta menestyksen yhteiskunta on kova yhteiskunta. Menestystä ihailevassa kauniiden ja rohkeiden yhteiskunnassa ei ole tilaa ihmisen keskeneräisyydelle ja särkyneisyydelle. Siinä ei luusereilla ole paikkaa, eikä sanomista. Tätä taustaa vasten osoittautuu yksi sana edellä maintsemassani WHO:n terveyden määritelmässä aika vaaralliseksi sanaksi. Se on sana *complete*, täydellinen: Terveys on täydellisen fyysisen, psyykkisen, henkisen/hengellisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin dynaaminen tila. Täydellisen ihmisen ja täydellisen yhteiskunnan ihanteet ovat aina olleet vaarallisia ihmiselle, varsinkin jos niitä yritetään voimalla ja pakolla toteuttaa. Viime vuosisadalla nähtiin kuinka monta miljoonaa ihmistä uhrattiin, kun Saksassa ja Neuvostoliitossa vallitsevat ateistiset ideologiat pyrkivät toteuttamaan yhteiskuntaa, jossa olisi vain tietyn mallin ihmisiä.

Biologian hegemonia ja ihmisarvo

Ihmisarvoa uhkaa tänä päivänä myös muita ilmiöitä ja aatteita. Eri aikakausina on jollakin tieteenalalla saattanut olla sellainen dominoiva asema, että se on päässyt hallitsemaan todellisuuden tulkintaa ja ymmärtämistä. 1600-luvulla esim. uusi tiede ja tekniikka johtivat siihen, että maailmaa, ihmistä mukaanlukien, tulkittiin mekanistisen mallin mukaan. Ihminen nähtiin koneena. 1800-luvulla uusi luonnontiede kehitysoppeineen vaikutti kulttuurin moniin aloihin, politiikkaan, taiteeseen, kirjallisuuteen, jopa uskontoonkin. 1900-luvulla ensin uusi fysiikka ja sitten yhteiskunta-

ja käyttäytymistieteet saivat vastaavanlaisen hegemonian. Nyt olemme vaiheessa, jossa biologia ja biolääketiede hallitsevat. Molekyylibiologia, genetiikka ja biotekniikka antavat nyt ne käsitteet, metaforat ja selitysmallit, jotka suuresti vaikuttavat maailmankuviin ja asenteisiin, populaarikulttuuria myöten.

Biologian nykyinen valta-asema johtaa siihen, että maailmaa ja sen elämää, ihmistä mukaanlukien, tarkastellaan silmälaseilla, jotka häivyttävät eri organismien väliset rajat, ihmisen ja eläimen välisen rajan, kasvien ja eläimien jne. Väistämättä tämä haastaa tähänastisia näkemyksiä ihmisen erityisasemasta suhteessa eläimiin ja maailman elämään yleensä. Ero näyttää olevan vain kvantitatiivinen, ei kvalitatiivinen. Usein viitataan esim. siihen, että 97 prosenttia ihmisen ja simpanssin geeneistä ovat yhteisiä. Kuinka tässä tilanteessa voidaan perustella ihmisen erityistä asemaa ja arvoa?

Reduktionismi ja ihmiskäsitys

Tähän problematiikkaan liittyy läheisesti nk. *reduktionismin* periaate ja oppi, joka nykypäivänä esittää hyvin keskeistä roolia mitä erilaisimpia ilmiöitä tutkittaessa ja selitettäessä. Siten sillä on suuri merkitys myös ihmiskäsityksestä keskusteltaessa. Monissa yhteyksissä reduktionismi on osoittautunut hyvin käyttökelpoiseksi malliksi, mutta siitä keskustellaan, kuinka laaja sen pätevyysalue on. Lyhyesti sanottuna reduktionismi tarkoittaa sitä, että kaikki on ymmärrettävissä pienempien osastensa avulla. Kokonaisuus ei ole enempää kuin sen osien summa. Ihmisen osalta reduktionismi tarkoittaa esim. sitä, että ihmisen persoona, kokemukset, mieli tai tunteet voidaan redusoida, palauttaa, aivofysiologian tasolle, redusoida biokemiallisiin prosesseihin aivoissa. Uskonnollinen kokemus esim. on tämän mukaan vain sitä, että jokin aivokuoren osa on stimuloitu. Ihminen on vain biologiaa, biologia vain kemiaa, kemia vain fysiikkaa, ja fysiikka vain hiukkasten liikettä ja vuorovaikutusta. Tätä on ihminen tämän materialistisen tulkintamallin mukaan. Sanomattakin on selvää, että tässä on aikamoinen haaste kaikelle humanismille, ei vähiten sen käsitykselle ihmisarvosta. Ihmisen vapaudelle ei myöskään jää paljon jäljelle, jos käyttäytyminen voidaan kokonaan redusoida joidenkin geenien toimintaan. Materialistinen ja naturalistinen selitysmalli näyttää olevan raudanlujan deterministinen.

Keskustelu reduktionismista jatkuu, koska on niitäkin jotka katsovat, että monissa tapauksissa kokonaisuus on kuitenkin suurempi ja jotain muuta kuin vain sen osien summa. On kysytty, auttaako esim. kirjan ymmärtämisessä sen pilkkominen yhä pienempiin osiin? Tai ymmärrämmekö elokuvan paremmin tutkimalla yksittäisiä pikseitä ruudulla? Ja vastaus on ei. Kirjaa ja elokuvaa on ymmärrettävä kokonaisuudesta käsin, ylhäältä käsin, ei alhaalta yksityiskohdista käsin. Kirjan kirjoittaja ja elokuvan ohjaaja ovat sekä ajallisesti että loogisesti olemassa ennen näitä teoksia ja niiden yksityiskohtia. Taustalla ovat suunnittelija ja suunnittelu.

Tähän keskusteluun ei tietenkään pidä osallistua raamatunlauseita siteeraamalla. Tieteellinen keskustelu on tieteellinen, ja se on, kuten edellä on todettu, periaatteessa avoin. Viimeistä sanaa ei ole sanottu. On kuitenkin kysyttävä, onko kysymys ihmisen arvosta ja vapaudesta lopullisesti ratkaistavissa tällaisen keskustelun kautta?

Ihmisen arvo, vapaus ja autonomia

Akateemikko v. Wrightin mukaan humanismi on sen puolustamista, mikä ihmiselle on hyvä. Tähän on helppo yhtyä, kuten edellä totesin. Mitä ovat sitten ihmisen arvo, ihmisen vapaus ja ihmisen autonomia, nämä klassisen humanismin kolme perusasiaa, kristillisen uskon näkökulmasta katsottuina? Tässä yhteydessä on rajoitettava muutamia viittauksiin.

Ensin on todettava, että rationaaliset argumentit ovat kristillisen uskon mukaan myös tärkeitä ja siten huomioonotettavia. Klassisen kristinuskon mukaan järki on ihmisen jumalakaltaisuuteen kuuluva asia. Siten ihmisen erityisluonnetta ja hänen erityisasemaansa suhteessa muuhun elämään, erityisesti eläimiin, voidaan kristillisenkin näkemyksen mukaan perustella viittaamalla esim. sellaisiin asioihin kuin ihmisen itsetietoisuus, hänen kompleksinen syntaktinen kielensä, hänen kykynsä strategiseen ja abstraktiseen ajatteluun sekä itsetutkisteluun jne. Kaiken tämän symbolina on ihmisen pystyssä käveleminen olentona, joka ei toimi vain vaistojen vaan tietoisien ja harkittujen valintojen varassa. Mutta onko tässä loppujen lopuksi kuitenkin kyse vain kvantitatiivisista eroista suhteessa eläimiin? Tämän esityksen alussa tapaamamme tähtitaivaan alla seisova psalmikirjoittaja puhui myös kvalitatiivisesta erosta: *"Sinä teit hänestä lähes kaltaisesi olennon..."* Tässä on raamatullisen uskon päälinja ihmisen puolustuksessa. Tällä pääpuolustuslinjalla puolustetaan samalla myös ihmisten tasa-arvoa. Ei liene sattuma, että maailman tasa-arvoisimmat yhteiskunnat ovat maissa, joissa 1500-luvulta lähtien on saarnattu oppi ihmisen vanhurskauttamisesta yksin armosta, ei tekojen ja suoritusten perusteella. Tätä oppia ei voida rationaalisesti perustella, mutta se toimii. Siinä mielessä se on järkevä. Se on ihmiselle hyvä. Se puolustaa hänen arvoaan.

Humanismin toiseen pääkomponenttiin, vapauteen, kristinuskolla on yhtä läheinen suhde. Alusta loppuun on kristinuskossa kyse ihmisen vapauttamisesta kaikesta, mikä estää häntä toteuttamasta Jumalalta saamaansa ihmisyyttä - itsekkyyden synnistä, turhista huolista ja peloista, syrjinnästä ja sorrosta, jopa itse kuoleman, ikuisenkin kuoleman, kahleista. Tästähän oli kyse ohjelmajulistuksessa, jonka hän antoi, jonka itse nimi tarkoittaa vapauttajaa: *"Hän on lähettänyt minut ilmoittamaan köyhille hyvän sanoman, julistamaan vangituille vapautusta ja sokeille näkönsä saamista, päästämään sorretut vapauteen..."* (Lk 4:18)

Entä sitten ihmisen autonomia, humanismin kolmas pääpilari? Ihmisen autonomiahan on sitä, että hänellä on mahdollisuus ja kyky ohjata itseään oman eettisen normistonsa mukaisesti. Hänen lakinsa on hänessä itsessään rationaalisena olentona. Heteronomia on sitä, että ihmistä ohjaavat hänen ulkopuolellaan olevat vieraat lait. Tällöin herää kysymys, onko Jumalan laki, jota ihmisen on kristinuskon mukaan noudatettava, ihmiselle vieras laki? Maailman suuret uskonnot, jotka opetuksissaan ovat läpi vuosituhansien kantaneet mukanaan ihmiskunnan muistia koskien eloonjäämisen edellytyksiä, ovat huomattavan yksimielisiä eräissä keskeisissä eettisissä kysymyksissä. Ihmiskunnan eloonjäämisenetiikan keskeiset normit koskevat uskontojen yhteisen todistuksen mukaan *elämän, omaisuuden, kunnian ja sukupuolten keskinäisen suhteen* suojelemista. Yleisenä normina on tällöin nk. kultainen sääntö, joka sisältyy kaikkien suurten maailmanuskontojen etiikkaan, joko kiellon tai positiivisen käskyn muodossa, kuten esim. Jeesuksen opetuksessa, jossa hän kokoaa ja keskittää Jumalan käskyt tähän yhteen: *Kaikki minkä tahdotte ihmisten tekevän*

teille, tehkää te heille. (Mt 7:12) Maailmanuskontojen toisessa parlamentissa Chicagossa 1993 niiden edustajat juhlallisesti vahvistivat tämän konsensuksen keskeisissä eettisissä kysymyksissä. He totesivat myös, että nämä yhteiset eettiset arvot ovat sopusoinnussa YK:n ihmisoikeuksien julistuksen kanssa ja tarjoavat perustan nk. maailmaneetokselle välttämättömänä edellytyksenä maailmanrauhan rakentamiselle.

Onko maailmanuskontojen yhteisessä eetoksessa kysymys aidolle ihmisyydelle vieraista normeista, siis humanismille vieraasta heteronomiasta? Näyttää vahvasti siltä, että meillä on tässä yleisinhimillisiä arvoja ja normeja, joita ihmiskunta on testannut vuosituhansien aikana eloonjäämisen edellytyksinä ja joihin siten voi päätyä myös rationaalisen argumentoinnin tiellä. Siten ihminen voi ottaa ne omikseen autonomiaan menettämättä. Tämä koskee erityisesti nk. kultaista sääntöä, jonka vastavuoroisuuden periaatetta on yleensä pidetty järkeenkäypänä ja siten moraalin yhtenä tärkeänä perustana kaikista maailmankatsomuksista ja uskonnoista riippumatta.

Ihmisen haavoittuvuus

Edellä esitetyt näkökohdat osoittanevat, että kristinusko voi omista lähtökohdistaan käsin tukea ja vahvistaa eräitä humanismin keskeisiä tukipilareita - jos humanismilla tarkoitetaan sen puolustamista mikä ihmiselle on hyvä. Samoista lähtökohdista se voi palvella humanismia myös siten, että se suojelee sitä sellaisesta ehdottomuudesta, joka on uhkana jokaiselle ismille. Tässä yhteydessä viitataan 1900-luvun lopulla luotuun eurooppalaiseen bioeettiseen koodiin, jossa ihmisen suojaksi asetetaan autonomian (*autonomy*), arvokkuuden (*dignity*) ja eheyden (*integrity*) arvojen rinnalle myös haavoittuvuus (*vulnerability*). Ihmistä voidaan siis puolustaa ja suojella kunnioittamalla myös hänen haavoittuvuuttaan. Uskonnolla, jonka alttareilla on kärsivän Ihmisen pojan ja Jumalan krusifiksi, lienee edellytyksiä ottaa huomioon ihmisen perimmäinen rajallisuus, hyväksyä hänet ja arvostaa häntä myös hänen keskeneräisyydessään ja särkyneisyydessään.

